

Оксана Ятищук

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, 03oxana05@ukr.net.

ЕТНОГРАФІЗМ МАЛОЇ ПРОЗИ БОГДАНА ЛЕПКОГО

Із чарівним Поділлям, чудовим селом Крегулець пов'язані перші дитячі спогади Богдана Лепкого. Зростаючи в родині сільського пароха, у патріархальному середовищі, майбутній письменник з раннього дитинства спостерігав за життям простого народу. «...я пізнав село та зжився з сільським народом» [4, с. 143]. Як вказують у своїй науковій розвідці Надія Білик та Наталія Гавдида «Особливо захоплювала родину Лепких атмосфера народних звичаїв, котрі збереглися на Бережанщині: святкування Андрія, Щедрого вечора зі щедрівками, Різдва з колядками, Великодня з гагілками під старою церквою. Згодом народні звичаї ожили у творах письменника» [1, с. 11].

Б. Лепкий – прекрасний знавець сучасного йому українського суспільства, уважний спостерігач, досвідчений побутописець. Усі ці якості письменника, що знайшли втілення в його творчості, зробили Б. Лепкого цінним джерелом для вивчення етнології українського суспільства.

Життя та художньо-науковий доробок творчості Б. Лепкого були у різний час досліджені знаними літературознавцями, зокрема М. Ільницьким, В. Лагодою, М. Ткачуком, В. Погребенником, Н. Білою, Н. Гавдиною та ін. Проте не важко помітити, що у дослідженнях вказаних науковців розглядалася одна із основних і важливих для філолога проблема: як особистість письменника відобразилася в його творах і як його творчість вплинула на загальнолітературний процес. Для етнологів ж, який займається вивченням конкретних народів і етнічних проблем, використовуючи художню літературу як етнографічне джерело, питання ставиться дещо по-іншому, а саме :як народ і реалії народного життя відображаються у творчості письменника.

У цій роботі ми хочемо запропонувати критерій придатності літературного твору для етнічного аналізу, адже художній твір може розглядатися як джерело лише у тому випадку, якщо він створений на основі

особистого спостереження автора і не є результатом вивчення інших джерел, як зазвичай буває при написанні історичних романів, повістей та ін.

Основний метод нашого дослідження – історико-порівняльний. Ми, перш за все, прагнемо знайти аналогії етнографічних реалій, згаданих у творчості Б. Лепкого, в науковій літературі, виданих та прокоментованих джерелах, що описують побут Поділля кінця XIX – початку XX ст. З цим пов'язано широке використання праць, що містять конкретні етнографічні матеріали, історичні довідки, краєзнавчі описи. З цією ж метою використовуються довідники та енциклопедії, що містять інформацію про описані Б. Лепким місця.

Одним із найулюбленіших свят українського народу є Різдво. Святкування Різдва на Поділлі досить детально описано Б. Лепким у його творі «Казка мого життя» [4]. Ми ж звернемо увагу про згадку Різдвяних звичаїв та обрядів (а саме Святвечора) у малій прозі письменника. Готувалися до свята заздалегідь. Ще напередодні в хаті було прибрано, ви- мито, випрано. В. Скуратівський відзначає, що до Різдва потрібно було зробити усі господарські справи, «удосталь наготувати харчів для тварин, забезпечитися паливом на святкові дні, на товкти ячменю чи пшениці для куті» [7, с. 29]. У день Святої Вечері «нічого від самого ранку не їш і хіба тільки води нап'єшся. Чекаєш першої зірки» [5, с. 471]. Уся родина зайнята приготуванням до Вечері. До хати вносили сніп жита -«дідуха». С.Килимник пише, що «Сніп-Дідух («Рай») – це місце перебування духів-прадідів, опікунів чи «покровителів» свого дому. Ось чому така шана «Дідухові», чому така назва – тут залишаються душі – духи дідів-прадідів» [3, с. 23-24]. Згадує про цей обов'язковий атрибут Святвечері і Б. Лепкий: «Парубок приносить «діда», себто житній сніп, і ставить у кутку, пастух кидає під стіл в'язанку сіна і розстеляє дідух на підлозі» [5, с. 471].

Святковим обрусом застелявся стіл. Під скатертину на кожен кут столу клали по голівці часнику, - «щоб злу силу відігнати». «А не забудьте тем про часник!» – кличе мама з кухні. Кладуть під обрус на чотирьох кінцях стола, бо він має велику лікувальну силу, його ароми бояться усякі недуги» [5, с. 471].

До Святої Вечері господиня готувала 12 страв, обов'язково пісних. «Страв повинно бути дванадцять, і, як почислити все, що на стіл подадуть, то тільки їх і буває» [5, с. 472]. С. Килимник пояснює, чому готувалося саме 12 страв. Адже протягом року «місяць оббігає землю 12 раз» [3, с. 20]. Запаливши різдвяну свічку «У мене єсть особенні свічки на Святий вечір» [6, с. 321] і помолившись сім'я сідає до вечері. Основною обрядовою їжею на Святий вечір була кутя – обтовчена пшениця, замочена напередодні в новій макітрі. З самого рання її заливали «досхідною» водою і старалися зварити, щоб зі сходом сонця вийняти з печі готову. Окрім куті, готувалися узвар, капуста, затертий олією та пшоном, горох, пісний борщ, смажена риба, вареники зі сливами чи вишнями, пампушки до борщу, каша гречана чи пшоняна, пироги з капустою, пісні голубці. Стіл накритий, усі сідають вечеряти. «...до пісного борщу з ушками, до риби студженої і смаженої, до голубців з грибами, до пиріжків з капустою і з сушеними сливками, до сушені, що її подекуди звать «узваром», і до куті на зимно [5, с. 472].

Під час вечері виходити з-за столу не можна, лише господиня може вставати, щоб подати страви чи поміняти миски. О. Воропай зазначав, що «Кожна подробиця під час вечері має віще значення: якщо тінь на стіні подібна до скирти – буде врожай на хліб, до копиці – сіна буде багато, до дерева – садовина вродить» [2, с. 74]. По вечері господиня прибирала зі столу, залишивши на тарілці ложку куті і потрохи усіх страв для душ померлих родичів. «...мама останки страви виносять до другої кімнати для духів» [5, с. 473].

На Святий Вечір нікому з родини не можна виходити з дому, лише діти по вечері несли гостинці близьким родичам. «Нараз відзиваються пси, і в сінях чути шування ніг. Входить дівчинка, обкручена великою маминою хусткою, бо надворі мороз, і каже: «Просили вас татуньо і мамуня, і я вас прошу на коляду». Проговоривши ті слова, подає миску з дарунками, між якими бувають горіхи, мід, медівники» [5, с. 471].

Відвідування дітьми з вечерею старших родичів є не лише ознакою поваги та шанування, це є дуже давній звичай ще з часів родового ладу. Етнографи пояснюють, що ще «з первісних часів діти вважалися чистими, неповинними й найближчими до добрих духів (...) прихід їх у дім старійших – це вважалося, що завітали «вістунни бога багатства та Діда-Лада», а з ними невидимо й добрі духи завітали на добро, на урожай, на здоров'я» [3, с. 36]. Після вечері господарі відпочивають, малі діти розпочинають забави. Залазять під стіл і там «квокчуть», – «щоб квочки сідали» [2, с. 76]. «А квокати не будете?» – питає мама дітей. Дітям того двічі й казати не треба. Вже вони під столом, у сні. А там горіхи, лісові й волоські, і цукорки в таких гарних папірцях, що їх обдирати жаль. Знаходять, тішаються, обмінюються ними» [5, с. 472].

На Покутті, частині Поділля колядувати починають вже на Святий Вечір. Колядують діти, дорослі парубки і дівчата. За хорошу колядку господар вгощає усю ватагу, ще і з собою дає гостинця. Усі колядники дякують господарю, низько вклонившись йому, господині, дітям і усім, хто є в цей час у хаті. Поколядувавши в одній хаті, молодь йде до іншої. «...у вікні ...появляються хлопці зі звіздою і крізь шибки...залунає коляда. Проспівали, й тато дає їм рукою знак, щоб йшли до кухні, де їх обдарують. Пішли, а на їх місце надтягнули другі, й треті, четверті, бо то їх свято, свято коляди» [5, с. 472].

На прикладі малої прози Б. Лепкого стає зрозуміло, що об'єктом прямих етнографічних описів для письменника-реаліста є не лише події, які відчуються автором як архаїка, але і опис традиційного звичного побуту, що надає особливу цінність цьому етнографічному джерелу.

Список використаної літератури

1. Біла Н., Гавдида Н. Богдан Лепкий: відомий і невідомий. *Вибрані твори у 2т.* Київ: Смолоскип, 2007. Т. 1. С. 7-79.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Т. 1, Мюнхен, 1958. 452 с.

3. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: у 3 кн., 6 т. Київ: АТ«Обереги», 1994. Кн. 1, 400 с.

4. Лепкий Б. Казка мого життя. Івано-Франківськ: Нова зоря, 1999. 216 с.

5. Лепкий Б. Святий вечір на селі. *Вибрані твори: у 2 т.* Київ: Смолоскип, 2007. Т. 1. С. 469-474.

6. Лепкий Б. Різдвяна свічка. *Вибрані твори: у 2 т.* Київ: Смолоскип, 2007. Т. 1. С. 329-325.

7. Скуратівський В. Святвечір: у 2 кн. Київ: Перлина, 1994. Т. 1. 288 с.